

ПСИХОЛОГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

УДК:355.133.4(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.1.23>

Стасюк В. В.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри внутрішніх комунікацій
Національного університету оборони України*

Дикун В. Г.

*старший викладач кафедри внутрішніх комунікацій
Національного університету оборони України*

Кириченко А. В.

*доктор філософії (PhD),
старший викладач кафедри внутрішніх комунікацій
Національного університету оборони України*

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ДОВІРИ ДО КОМАНДИРА (НАЧАЛЬНИКА)

METHODS OF RESEARCHING CONFIDENCE TO THE COMMANDER (CHIEF)

У статті розглядається тема природи довіри у військовому середовищі, з особливим акцентом на досвіді країн НАТО. Особлива увага приділяється вивченню механізмів створення довіри серед військовослужбовців та між командирами (начальниками) різних категорій командувань. Аналізуються психологічні та соціальні фактори, що впливають на рівень довіри внутрішньо-військових відносин.

На фоні досвіду країн НАТО висвітлюється роль етичних стандартів, лідерства та взаємодії між військовослужбовцями як ключових складових побудови довіри у військовому колективі. Компонентна структура оцінки морально-психологічного стану особового складу, що включає в себе показник довіри, забезпечує аналіз лідерських якостей командира в контексті групової динаміки військового колективу. Автори статті висунули твердження про можливість адаптації та впровадження успішних стратегій формування довіри в країнах НАТО у військовому середовищі Збройних Сил України.

Актуального значення довіра набуває в сучасних умовах відбиття та стримування збройної агресії з боку російської федерації. Отриманий бойовий досвід переконливо демонструє, що успішність виконання бойових завдань на полі бою підрозділами Збройних Сил України визначається передусім морально-психологічним станом особового складу. Згідно з результатами проведених досліджень та практики застосування військ (сил), встановлено, що одним із ключових факторів, що впливає на морально-психологічний стан військовослужбовців у бойових умовах, є рівень довіри підлеглих до командирів-лідерів. Адже цей психологічний, емоційний та соціальний стан, який виникає внаслідок переконання чи вірування в надійність та добродішні наміри військовослужбовця чи бойових побратимів втілює перемогу і віру в майбутнє.

Авторами була запропонована психодіагностична методика вивчення рівня довіри до командира або начальника, яка допомагає в короткі часові терміни швидко опитати велику кількість респондентів.

Ключові слова: довіра, недовіра, військовослужбовець, управлінська компетенція, командир-лідер, психологічне здоров'я.

The article examines the topic of the nature of trust in the military environment, with a special emphasis on the experience of NATO countries. Special attention is paid to the study of the mechanisms of creating trust among military personnel and between different categories of command. Psychological and social factors affecting the level of trust in intra-military relations are analyzed.

Against the background of the experience of NATO countries, the role of ethical standards, leadership and interaction between military personnel is highlighted as key components of building trust in the military team. The component structure of the assessment of the moral and psychological state of the personnel, which includes the trust indicator, provides an analysis of the leadership qualities of the commander in the context of the group dynamics of the military team. The authors of the article put forward theses on how successful strategies for building trust in NATO countries can be adapted and implemented in the military life of the Armed Forces of Ukraine.

In today's conditions, trust acquires an urgent importance in the course of repelling and deterring armed aggression by the Russian Federation. The gained combat experience convincingly demonstrates that the successful performance of combat tasks on the battlefield by units of the Armed Forces of Ukraine is primarily determined by the moral and psychological state of the personnel. According to the results of research and the practice of using troops (forces), it was found that one of the key factors affecting the morale and psychological state of military personnel in combat conditions is the level of trust of subordinates in commanders-leaders. Therefore, this psychological, emotional and social state, which arises as a result of conviction or belief in the reliability and good intentions of a serviceman or comrades-in-arms, embodies victory and faith in the future.

The authors proposed a psychodiagnostic method of studying the level of trust to the commander or chief, which helps to quickly interview a large number of respondents in a short time.

Key words: trust, mistrust, military serviceman, managerial competence, commander-leader, psychological health.

Вступ. Довіра в житті кожної людини виконує ключові соціально-психологічні функції, забезпечуючи зв'язок із навколишнім світом та гарантує комфортне існування в суспільстві. Відчуття довіри є психологічним фундаментом для взаємин між людьми, що визначає ефективність функціонування різних державних структур у тому числі й Сил оборони нашої держави. Крім того, довіра полегшує життя і робить його прогнозованим, об'єднує (згуртовує) людей, формує національну свідомість та покращує спільну діяльність українського народу у боротьбі за свою незалежність з російською федерацією.

Виходячи з аналізу сучасної психології можна зазначити, що явище довіри має універсальний характер у всіх сферах людської діяльності та суспільства, включаючи їх особисті можливості. Демократичний устрій державності передбачає переосмислення та удосконалення іміджу державних і силових структур через акцент вибудованої довіри. Необхідність вивчення цього процесу і зумовлює актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із важливих аспектів є підтримання довіри громадян України до силових структур і державних органів. Кожен із нас знає, наскільки важливо мати довіру в нашому житті: довіру до керівництва держави, командування військової частини, командира підрозділу, бойових побратимів. Довіра є основою будь-яких стосунків (особистісних, професійних або соціальних), основним чинником, який дозволяє згуртувати колектив, надати впевненості у собі та колегах по зброї, сприяє успішному виконанні бойових завдань в умовах невизначеності, раптової, різкої зміни бойової обстановки. Вона виступає в ролі невидимого, але надзвичайно потужного фундаменту, на якому будується успішна взаємодія на полі бою та подальша перемога над ворогом.

В сучасних умовах проблема довіри викликає значний інтерес серед вчених та практиків. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що її вивченню приділяли увагу такі українські та зарубіжні учені: Н. Агаєв, Дж. Аллен, В. Васютинський, С. Ворожбит, Н. Єрмакова, М. Дідор, О. Донченко, Т. Зелінська, О. Ічанська, В. Кравченко, Н. Костенко, О. Кокун, О. Лашко, Д. Лисенко, Т. Лук'яненко, А. Маслоу, І. Мартинюк, М. Мачикова, В. Москаленко, В. Осьодло, О. Охременко, А. Романишин, В. Паніотто, І. Приходько, К. Роджерс, О. Савченко, В. Стасюк, В. Татенко, Т. Титаренко, В. Хабайлюк, Н. Харченко, О. Хміляр, Г. Циганенко, Г. Чайка, С. Шевченко, Т. Яценко, В. Ягупов та інші.

Мета статті полягає у розкритті основних понять природи довіри у військовому середовищі з урахуванням зарубіжного досвіду країн НАТО, а також у висвітленні психодіагностичної методики дослідження довіри до командира (начальника), яка дає змогу оцінити індивідуальний та колективний рівень довіри військовослужбовців до командира (начальника).

Виклад основного матеріалу. Ще з давніх-давен великий стратег і мислитель Сунь Цзи у провідному

трактаті з військової стратегії та тактики «Мистецтво війни» зазначає: «Мистецтво війни має життєво важливе значення для держави. Якщо генерал виявляє довіру до своїх людей, але завжди наполягає на тому, щоб його накази виконувалися, вигода буде взаємною» [8].

У відомій книзі «Психологія і солдат» Норман Коупленд підкреслює, що знання особового складу підрозділу є першим кроком на шляху успішного завоювання довіри та поваги. Довіра солдат передусім покладається в руки тих командирів (начальників), які впевнені у собі. Безглуздо очікувати, що вони повірять тому, хто безперервно вагається у своїх діях. Знання, вміння та розумові здібності завжди на видноті і є індивідуальністю кожного командира (начальника). При роботі з особовим складом, командир-лідер повинен дотримуватися певних правил, які допоможуть йому надати гарне враження та завоювати їх довіру [9].

За переважною думкою більшості зарубіжних та вітчизняних учених, взаємна довіра вважається ключовим елементом становлення зрілих відносин між людьми. Не має значення, чи йдеться про соціальні, терапевтичні чи будь-які інші відносини – взаємна довіра залишається ключовим аспектом. Важливий погляд в цьому контексті зосереджений на досвіді збройних сил США. Зміст цих аспектів подано в документі ADRP 6-0 (Army doctrine reference publication) «Управління місією», де розкрито філософію керівництва військовими підрозділами під час діяльності в бойових умовах. В документі вказано, що управління місією ґрунтується на взаємній довірі між штабами, командирами та підлеглими. Акцентується, що формування та утвердження взаємної довіри вимагає значних зусиль і часу. Довіра не виникає випадково – вона набувається завдяки наполегливій щоденній діяльності. Довіру своїх підлеглих командир може завоювати лише з дотриманням законів і моральних цінностей, вірністю прийнятим принципам управління. Довіра з боку підлеглих ґрунтується на професійній компетентності, ширості, надійності, тактовності, особистому прикладі та чесності командира-лідера [1–5].

Так, в зарубіжних наукових джерелах довіра розглядається як впевненість у цінностях, правді та гідності когось або чогось.

У вітчизняній сфері військової психології на даний час було здійснено лише одне дослідження рівня довіри до командира (начальника), автором якого є Д. Лисенко. Учений вважає, що довіра – це соціально-психологічне явище, яке полягає в особливому ставленні суб'єкта до об'єкта довіри, що виникає внаслідок безпосередньої або опосередкованої взаємодії та відображає внутрішню позицію суб'єкта, зумовлену позитивним прогнозованим оцінюванням результатів цієї взаємодії [5; 6; 7].

У збройних силах провідних країн-членів та партнерів НАТО показник довіри входить до компонентної структури оцінки морально-психологічного стану особового складу та передбачає оцінювання лідерських якостей командира відповідно до групової динаміки військового колективу.

Аналізуючи Психологічні поради для лідерів (AMedP-8.10/STANAG NATO 2565) можна зауважити, що в даному стандарті визначено три основні взаємопов'язані критерії, які мають бути притаманними командиру-лідеру: авторитет (authority), довіра (trust) та компетентність (competence). Важливу роль у службовій взаємодії відіграє довіра до командира (начальника), тому час від часу необхідно відстежувати динаміку цього стану [4; 13].

Таким чином, враховуючи актуальність порушеного питання авторами було запропоновано психодіагностичну методика «Дослідження довіри до командира (начальника)», яка дозволяє швидко опитати велику кількість респондентів й оцінити їх індивідуальний та колективний рівень довіри до командира (начальника) [3].

З урахуванням особистої думки кожного військовослужбовця, опитування можна здійснювати за двома різними методами, кожен із яких містить 5-ть відповідей. Оцінюючи загальні якості командира (начальника) (компетентність, професійні навички; емоційність, здатність проявляти чуйність, доброту, увагу та людяність; вимогливість і справедливність, вміння взаємодіяти з підлеглими тощо) респондент зазначає свою відповідь.

Обмеження. Не рекомендується проводити опитування одночасно за двома альтернативними варіантами.

Рекомендовано, щоб спільний досвід взаємодії підлеглого з командиром (начальником) тривав не менше трьох місяців.

Інструкція 1. Будь ласка, визначте рівень довіри до командира (начальника), про якого Вас запитують. Для цього на оціночному аркуші використовуйте позначення + або √, щоб відзначити свою думку з цього питання.

Наскільки «я» довіряю командир (начальнику)

Цілком не довіряю	Більше не довіряю, ніж довіряю	Важко визначитися	Більше довіряю, ніж не довіряю	Цілком довіряю
1.	2.	3.	4.	5.

Інструкція 2. Оцініть, наскільки члени Вашого колективу довіряють командир (начальнику), про якого запитують. Для цього на оціночному аркуші використовуйте позначення + або √, щоб відзначити той рівень довіри членів колективу, який, на Вашу думку, йому найбільш притаманний.

Наскільки члени нашого колективу довіряють командир (начальнику)

Цілком не довіряють	Більше не довіряють, ніж довіряють	Важко сказати	Більше довіряють, ніж не довіряють	Безмежно довіряють
1.	2.	3.	4.	5.

Отриману в ході опитування інформацію можна опрацювати за допомогою статистичних методів та отримати чіткі дані в цифровому вираженні, причому як за всіма, так і за окремими категоріями осо-

бового складу. Результати узагальнюють з урахуванням градієнтів довіри (рис. 1).

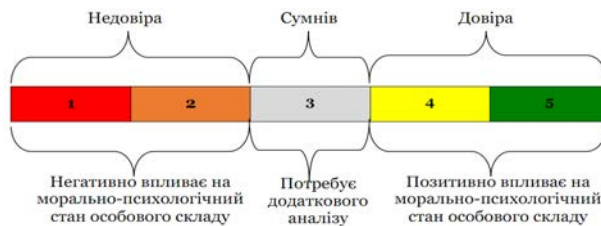

Рис. 1. Градієнт довіри

Інтерпретація. Вважають, що командир (начальник) має високий рівень довіри, коли сума цілковитої та помірної довіри (безмежно (цілком) довіряють та більше довіряють, ніж не довіряють) становить 70% і більше від загальної кількості опитаних, не має довіри, якщо ця кількість становить 40% і менше. За проміжних значень командир (начальник) має незначну довіру у підлеглих.

Висновки. Таким чином встановлено:

1. Активна участь у бойових діях породжує суттєві трансформації в смисловій сфері особистості, викликаючи як негативні, так і позитивні зміни. На соціальному рівні позитивні зміни відображаються у згуртованості, єдності, організованості військового колективу (фронтового братерства), лідерської орієнтації, спільному переживанні певних емоційних станів. Невід'ємною складовою вказаних соціально-психологічних явищ є довіра, без якої неможлива ефективна співпраця керівника (командира, начальника) з підлеглими. Довіра – це почуття впевненості в тому, що військовослужбовець діятиме відповідно до очікувань та не порушить довірені їй обов'язки чи відносини. Вона визначається взаємодією, добросовісністю, конфіденційністю та іншими аспектами. Довіра є основою для побудови стійких та ефективних міжособистісних та міжгрупових відносин.

2. Розроблена методика «Дослідження довіри до командира (начальника)» дає змогу не лише систематизувати та отримати об'єктивні дані щодо рівня довіри в військовому середовищі, але і сприяє глибокому розумінню динаміки взаємин між командиром (начальником) і підлеглим особовим складом. Отримані результати дослідження можуть слугувати підставою для розробки та впровадження конкретних стратегій управління персоналом з метою підвищення рівня довіри. Додатково, методика надає можливість порівняльного аналізу відповідей різних груп, що дозволяє ідентифікувати особливості взаємодії в різних сегментах організації та вживати ціленаправлені заходи для покращення міжособистісних зв'язків.

Перспективними напрямками подальшого дослідження проблеми довіри вважаємо вивчення досвіду її формування та підтримки в арміях провідних країн світу – членів НАТО. Важливо враховувати, що довіра є процесом, який може розвиватися чи руйнуватися в залежності від дій та взаємодій сторін. Вона грає ключову роль у встановленні стабільності та співпраці в різних соціальних контекстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агаєв Н. А., Дикун В. Г., Стасюк В. В. Особливості організації морально-психологічного супроводу в арміях зарубіжних країн : навч. посіб. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2020. 134 с.
2. Дикун В. Г., Мороз В. М., Стасюк В. В. Діяльність посадових осіб відділення морально-психологічного забезпечення бригади під час планування тактичних операцій за стандартами НАТО : навч.-метод. посіб. Київ : ФОП Маслаков, 2021. 157 с.
3. Дикун В. Г., Мороз В. М., Стасюк В. В., Методологія дослідження морально-психологічного стану особового складу військ (сил) : навч.-метод. посіб. Київ : 7БЦ, 2023. 383 с.
4. Концепція лідерства за стандартами армій країн НАТО (Conception of leadership in accordance with the armies standards of NATO countries) : навч. посіб. / О. Ф. Хміляр та ін. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2018. 252 с.
5. Лисенко Д. П. Психологічні особливості розвитку довіри в системі взаємин "командир-підлеглий" у бойових умовах : дис. ... д-ра філософії з соціально-поведінкових наук : 053. Національний університет оборони України ім. Івана Черняхівського. Київ, 2021, 251 с.
6. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підруч. : у 2 ч. Ч. I. Вид. 2-ге, перероб., зі змінами та доп. / Н. А. Агаєв, В. Г. Дикун, В. С. Чорний та ін. ; за заг. ред. В. В. Стасюка. Бровари : ТОВ "7БЦ", 2020. 754 с.
7. Стасюк В. В. Психологія управління військами: підруч. К.: НУОУ, 2014. 540 с.
8. Сунь-цзи. Мистецтво війни. Київ : Арії, 2014, 128 с.
9. Copeland Norman. Psychology and the Soldier. Pennsylvania : The Military Service Publishing Company, September 1942, 136 p.
10. STANAG 2437 : 2017. AJP-01(E)(1) Allied Joint Doctrine for Operations. 2017 (NATO STANDARDIZATION OFFICE (NSO)). URL: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-01_EDE_V1_E_2437.pdf. (дата звернення: 08.01.2024).
11. STANAG 2490 : 2019. AJP-3(C) Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations. 2019 (NATO STANDARDIZATION OFFICE (NSO)). URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/797323/doctrine_nato_conduct_of_ops_ajp_3.pdf. (дата звернення: 08.01.24).
12. STANAG 2526 : 2019. AJP-5 Allied Joint Doctrine for the Planning of Operations. 2019 (NATO STANDARDIZATION OFFICE (NSO)). URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/837082/dcdc_doctrine_nato_planning_of_ops_ajp. (дата звернення: 08.01.24)
13. STANAG 2565 : 2019. AmedP-8.10A Psychological Guide for Leaders Across the Deployment Cycle. 2019 (NATO STANDARDIZATION OFFICE (NSO)). URL: https://www.coemed.org/files/stanags/03_AMEDP/A_MedP-8.10_EDA_V1_E_2565.pdf. (дата звернення: 08.01.2024).
14. STANAG 6005 : MC 216/4 (AAP-16(D)) Manpower Policy and Procedures. 2007 (COMITE MILITAIRE DE L'ATLANTIQUE NORD). URL: https://www.coemed.org/files/stanags/16_AAP/AAP-16_EDE_1_2437.pdf. (дата звернення: 08.01.2024).